

HIKOYA JANRINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Absayitova Shahlo To'liqinjon qizi

Samarqand viloyati Samarqand shahri 33-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *O'zbek hikoyachiligi jahon adabiyoti novellistik janrlari va Sharq hikoyatlari ta'sirida paydo bo'lib, takomillashib kelmoqda. Ushbu janr namunalari shaklan umumiylik kasb etsa-da, janr xillari yo'nalishiga ko'ra hajviy, tarixiy, realistik, fantastik kabilarga ajratilib o'rganib kelinadi.*

Kalit so'zlar: *hikoya, janr, uslub, mumtoz, funksional, hikoyanavislik.*

Hikoya janri hajman ixchamligi, shakl va mazmun kompozitsiyasi qurilishi, til, uslub va boshqa poetik unsurlar originalligi bilan g'oyaviy-emotsional qiymat kasb etadi. Unda qahramonlar tayyor holda sahnaga chiqishi ham, voqelik tasviri jarayonida yaxlit obraz-xarakterga aylanishi ham mumkin. Bu jihat hikoyanavisning tasvir uslubiga, badiiy niyatini, aniqrog'i estetik idealiga bog'liqligi tarbiyaviy ahamiyatga ega deb bilamiz.

Mumtoz hikoyatlarsiz bugungi kun hikoyachiligining takomilini o'rganish imkonsizdir. Ayniqsa, bu janr ta'limiy jihatdan o'rganilganda uning Sharq adabiyotidagi mumtoz namunalariga murojat etish maqsadga muvofiqdir.

Hikoya janri hajman ixchamligi, shakl va mazmun kompozitsiyasi qurilishi, til, uslub va boshqa poetik unsurlar originalligi bilan g'oyaviy-emotsional qiymat kasb etadi. Unda qahramonlar tayyor holda sahnaga chiqishi ham, voqelik tasviri jarayonida yaxlit obraz-xarakterga aylanishi ham mumkin. Bu jihat hikoyanavisning tasvir uslubiga, badiiy niyatini, aniqrog'i estetik idealiga bog'liqligi tarbiyaviy ahamiyatga ega deb bilamiz.

Hikoyalarning tarbiyaviy jihatdan o'rni beqiyosdir. Chunki ular insoniyatni sog'lom muhitda o'sib unishlari uchun imkoniyat yaratib beradi va to'g'ri yo'lga boshlaydi. Hikoya badiiy adabiyotda kichik epik janr, hayot hodisalari ixcham ifoda etiladigan nasriy asardir. Jahon adabiyotida hikoya qadim an'analarga ega. O'tmishda hikoya folklor asarlari tarkibida bayon unsuri bo'lib ishtirok etgan. Shu o'rinda hikoya haqida Toshkent Moliya instituti qoshidagi akademik litseyning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi Ra'no Egamshukurova tomonidan bildirilgan fikrlarni eslatish muhim.

Uning fikricha, «Hikoyada voqealar tasvirlanar ekan, albatta, qahramon ruhiyati o'zi yashayotgan muhit bilan uyg'un holda yoritiladi. Bu, o'quvchini o'sha obraz bilan yaqinlashishga, atrof-muhitga e'tiborli bo'lishga undaydi».9 Fanda tadqiqotlar aynan milliy va madaniy so'z birikmalarining komponentlaridan boshlanadi.

Hikoyada inson hayoti , u bilan bog'liq voqealar haqidagi lavhalar bayon etiladi. O'quvchilar qahramonlarning xarakteri va xususiyatlari bilan qiziqadilar .O'quvchilar hikoyadagi qahramonlarga baho berishda, o'z shaxsiy- axloqiy tushunchalaridan kelib chiqib ta'riflaydilar. O'qituvchining vazifasi o'quvchilar bilan asarni tahlil qilib, ular nutqiga personajlarning axloqiy, intellektual, emotsional sifatlarni kiritishdan iborat. Bu adabiy qahramonlarning xarakterini yaxshi yoritish shartlaridan biridir. Psixolog olimlarning tekshiruvlaridan ma'lum bo'lishicha , asarni idrok qilishga , bilim olishga xizmatqiladigan komponentlar bi lan birga , uni emotsional-estetik xis etish ham kiradi. Hikoyada qahramonning nima qilishi emas, nima uchun shunday qilganini bilish muhimdir. O'qish darslarida o'qilayotgan asarning ongli o'zlashtirilishini ta'minlashda o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini albatta inobatga olish zarur. Shuningdek o'qituvchi o'quvchi bilan yakka yoki guruh bilan ishlashda ish turlari bo'yicha topshiriqlar ko'rsatilgan tavsiyalarni ishlab chiqishi va o'quvchilarga topshiriqlar tartib raqamini ko'rsatishi mumkin.Ko'pincha boshlang'ich sinf o'quvchilari qatnashuvchi shaxslar xatti-harakatini yaxshi tushunmasliklari , ba'zan noto'g'ri yoki yuzaki tushunishlari natijasida asar mazmunini anglab yetmaydilar. Shuning uchun ham o'qituvchi savolni juda o'ylab tuzishi , u bolani fikrlashga , o'ylashga majbur etadigan , qahramonning xatti-harakati voqealarning bog'lanishi yuzasidan muhokama yuritishga undaydigan, ularni o'zaro qiyoslashga , ijobiy va salbiy tomonlarni aniqlashga yordam beradigan bo'lishi lozim.

O'zbek nasrining an'anaviy dasturini davom ettirib, yangi ko'z qarashdagi asarlar yaratish T.Murodning oldiga qo'ygan maqsadi edi. Ularda muallif nozik psixologizmlar orqali mavzuning kengligi, voqealar tor bo'lgan bilan mazmuni boyligi, hayotga bo'ysindirilishi, hikoyalarida shaxs muammosi, inson taqdiri, avlod, kelajak qanday bo'ladi? kabi masalalarni ko'tarib bera oldi. U o'zining 60-70 yillarda yaratgan hikoyalarida xuddi shu narsalarni e'tirof etib, inson taqdiri, uning tartishuvlari, xarakter xususiyati orqali shu davrga nisbatan tanqidiy ko'z bilan qaray oldi va shularni ayta bildi. Yana shuni alohida ta'kidlash kerakki, alohida ijodkor asarlarida voqealikning qaysi asosiy qatlami va muhim xususiyatlari qamrab olinganligi hamda ijodiy individualligini o'rganish adabiy jarayonning umumiy mazmunini ham aks ettirishdir. Chunki xususiy masalalar vositasida umumiy hodisalarning ham mohiyati ochiladi. Ayrim so'z san'atkorlari tajribasi millatning o'zini estetik jihatdan namoyon qilishdek, taraqqiyotning har bir bosqichida yangilanib turadigan ehtiyoji bilan chambar-chars bog'liqdir. T. Murod hikoyalarini kuzatar ekanmiz, eng muhim xususiyatlardan biri insonning ichki dunyosiga, axloqiy va axloqiy-manshiy muammolarga bo'lgan qiziqish ancha kuchayganligi ijodiy izlanishlarida milliy o'ziga xoslik saqlanganligini ko'ramiz.

Ko'pgina so'zlar bir vaqtning o'zida bir nechta ma'nolarni bildirishi mumkin va shu orqali ham badiiy vositalar hosil qilinishi mumkin. Aslida, majoziy tilni o'rganish ancha uzoq tarixga ega hisoblanadi. Aristotel kabi qadimgi faylasuflar

birinchilardan bo'lib majoziy tilning ishlatilishi va vazifasi hamda ushbu tarmoqqa aloqador nazariyani ilgari surdilar. Aristotel majoziy til shunchaki bezak emas, balki odamlarning asl holatini bizga allaqachon tanish bo'lgan narsalarga taqqoslash orqali hayotiy tarzda aks ettirishini ta'kidlagan. Uslubiy resurslar o'zbek tilining barcha qatlamlarida bir xil emas. Tasviriylilik oz yoki ko'p bo'lishidan qat'iy nazar, ularning barchasi muhim bir vazifaga-nutqning to'g'ri, aniq, mantiqiy ta'sirchan xullas, mukammal bo'lishiga xizmat qiladi. Shu yo'l orqali funksional jihatdan farq qiladigan har bir nutq uslubi o'zaro bog'liqlikda aniq ifoda bilan hamda tarixiy shakllangan va an'anaviy muomala muhiti bilan doimo aloqada bo'lgan tilning barcha sathlarida so'zlashishning alohida aktlari shaklida amalga oshiriladigan vositalar bilan yaratiladi.

Nutq ta'sirchan, aniq, maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi uchun undanfoydalanuvchi tilning stilistik resurslari va me'yorlarini yaxshi bilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmedov S, Qosimov B, Qo'chqorov S, Rizayev Sh. ADABIYOT. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. To'rtinchi nashr. Sharq. Toshkent-2020.
2. Karimova Gulshod Mamatkadyrovna. (2022). The Role of Cholpon in Raising Uzbek Spirituality. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 15, 18–21. Retrieved from <https://www.zienjournals.com/index.php/zjssh/article/view/2945>
3. Mamatkadirovna, K. G. (2022). Innovative Educational Technologies in the Educational Process. Eurasian Research Bulletin, 15, 108-110.
4. Иномова М.О. Оилада болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси. – Тошкент: ТДПУ, 1999. – 38 б.
5. Karimova, G. (2020). Some considerations about the process of lexicalization of grammatical units. Результаты научных исследований в условиях пандемии (COVID-19), 1(04), 112-114.
6. Мавланова Р. ва.бошқ. Педагогика. – Тошкент: Ўқитувчи, 2001. – 204 б.
7. Abdurahmanova, M., & Malikova, Z. (2022). O 'ZBEK TILIDA SOTSIOLEKT. FAN, TA'LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA, 1(2), 104-107.
8. Atadjanova, M. A. (2016). Animatic mythology and its functional nature in the current Uzbek prose. Молодий вчений, (1), 290-294.
9. Omanbaevna, O. M. (2020). MYTHS AND MODERN UZBEK STORIES (some commentary on the story of Nazar Eshankul's" The tune of a flute" myth-story). ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 8(12), 49-53.
10. Мирзаев М.Ж. Китобхонлик – маънавий тарбияни шакллантирувчи омил сифатида // Педагогик маҳорат. – Бухоро, 2020. 3-сон. – Б. 127-131.